УДК 373.66:371.13
DOI: 10.32342/2522-4115-2020-2-20-12

Г.Ю. ВОШКОЛУП,
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інноваційних технологій в педагогіці, психології та соціальній роботі Університету Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

Н.О. ШУРА,
кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління та адміністрування Криворізького національного університету

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Статтю присвячено питанням порівняльного аналізу зарубіжної практики підготовки фахівців у галузі соціальної роботи. Для дослідження обрано провідні країни світу: країни Західної Європи, Сполучені Штати Америки, Австралію. Зосереджено увагу на важливості дослідження зарубіжного досвіду з метою вироблення кращої вітчизняної практики підготовки фахівців із соціальної роботи у закладах вищої освіти нашої країни. З'ясовано, що історія професії «соціальний працівник» у розвинутих країнах світу налічує більше століття. Визначено природу появи перших практичних аспектів європейської підготовки фахівців із соціальної роботи у благодійних агентствах. Репрезентовано хронологію трансформації вказаних агентств у сучасні заклади освіти з професійної підготовки соціальних працівників з подальшою появою університетської соціальної освіти. Наведено результати дослідження Міжнародної асоціації соціальних працівників у 1950 р., у якому визначалася якість постановки освіти соціальних працівників по всьому світу. Сформовано три основні моделі здобуття соціальної освіти, характерні для зарубіжних країн на межі 50-х рр. XX ст., а саме: базова освітня, вища освітня та незалежна освітня. Визначено спільні і відмітні риси сучасної професійної підготовки фахівців із соціальної роботи в розвинутих країнах світу. Сформовано основні підходи до набуття освітньої спеціалізації фахівцями із соціальної роботи в різних країнах світу, а саме: галузевий, методичний та комплексний. Зроблено акцент на доцільності підготовки фахівців із соціальної роботи з позиції універсальності їх майбутньої професійної діяльності. Визначено, що при підготовці фахівців із соціальної роботи в числі основних освітніх фахових компетентностей мають бути компетентності, пов'язані з формуванням мобільних та адаптивних якостей, які дозволяють фахівцю легко адаптуватися в різних галузях застосування соціальної роботи, переносячи свої уміння у нову сферу діяльності. Досліджено інституційне забезпечення підготовки фахівців із соціальної роботи у розвинутих країнах світу. З'ясовано, що частина фахівців отримують соціальну освіту в межах спеціалізованих професійних навчальних закладів, а інша – університетську освіту. Визначено особливості окремих країн при побудові інституційної системи підготовки фахівців із соціальної роботи. Сформовано основні напрями покращання підготовки фахівців із соціальної роботи, що можуть бути застосовані у вітчизняній практиці підготовки відповідних фахівців.

Ключові слова: соціальна робота, соціальна освіта, фахівці із соціальної роботи, зарубіжний досвід, еволюція, модель.

Статья посвящена вопросам сравнительного анализа зарубежной практики подготовки специалистов в области социальной работы. В качестве исследуемых избраны ведущие страны мира: страны Западной Европы, Соединенные Штаты Америки, Австралия. Сосредоточено внимание на важности исследования зарубежного опыта с целью выработки лучшей отечественной практики по-

© *Г.Ю. Вошколуп, Н.О. Шура, 2020*

дготовки специалистов по социальной работе в учреждениях высшего образования нашей страны. Выяснено, что история профессии «социальный работник» в развитых странах мира насчитывает более века. Определена природа появления первых практических аспектов европейской подготовки специалистов по социальной работе в благотворительных агентствах. Представлена хронология трансформации указанных агентств в современные учебные заведения по профессиональной подготовке социальных работников с последующим появлением университетского социального образования. Приведены результаты исследования Международной ассоциации социальных работников в 1950 г., в котором определялось качество постановки образования социальных работников по всему миру. Сформированы три основных модели получения социального образования, характерные для зарубежных стран на рубеже 50-х гг. XX в., а именно: базовая образовательная, высшая образовательная и независимая образовательная. Определены общие и отличительные черты современной профессиональной подготовки специалистов по социальной работе в развитых странах мира. Сформированы основные подходы к получению образовательной специализации специалистами по социальной работе в различных странах мира, а именно: отраслевой, методический и комплексный. Сделан акцент на целесообразности подготовки специалистов по социальной работе с позиции универсальности их будущей профессиональной деятельности. Определено, что при подготовке специалистов по социальной работе в числе основных образовательных профессиональных компетентностей должны быть компетентности, связанные с формированием мобильных и адаптивных качеств, которые позволяют специалисту легко адаптироваться в различных областях применения социальной работы, перенося свои умения в новую сферу деятельности. Исследовано институциональное обеспечение подготовки специалистов по социальной работе в развитых странах мира. Выяснено, что часть специалистов получают социальное образование в пределах специализированных профессиональных учебных заведений, а другие – университетское образование. Определены особенности отдельных стран при построении институциональной системы подготовки специалистов по социальной работе. Сформированы основные направления улучшения подготовки специалистов по социальной работе, которые могут быть применены в отечественной практике подготовки соответствующих специалистов.

Ключевые слова: социальная работа, социальное образование, специалисты по социальной работе, зарубежный опыт, эволюция, модель.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Зростаюча роль соціальної роботи та відповідних фахівців у повсякденному житті ставить вимоги до якості підготовки останніх у вітчизняних закладах вищої освіти. Тому беззаперечним можна вважати факт підвищеної уваги до вивчення зарубіжного досвіду соціальної освіти. Соціальні працівники, як професіонали своєї справи, по праву можуть виступати одним з найважливіших суб'єктів розробки та впровадження нових ідей, що сприяє підвищенню якості надання соціальних послуг. Тому при підготовці соціальних працівників на етапі навчання у нашій країні доцільно використовувати провідний зарубіжний досвід, аби уникнути багатьох педагогічних помилок, упровадити в навчання сучасні освітні концепції тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань професійної освіти та підвищення якості підготовки фахівців тих чи інших спеціальностей є досить розповсюдженим науковим явищем. Зокрема питання якісної підготовки фахівців із соціальної роботи прослідковуються у працях таких науковців: О. Безпалько, І. Звєрєва, Т. Кашпирєва, З. Кияниця, М. Ковальова, І. Ковчина, Р. Корнюшина, Т. Кремнєва, О. Крисова, В. Кузьмінський, І. Олійник, Л. Романовська, Л. Старовойтова, М. Целих та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як показало проведене дослідження, провідна західна наука і практика накопичила досить багато корисного та цікавого досвіду не тільки в галузі соціальної роботи, але і в частині підготовки соціальних працівників. Тому науковий інтерес становить дослідження вказаних науково-практичних здобутків та визначення можливостей їх використання у практиці підготовки фахівців із соціальної роботи у вітчизняних ЗВО.

Формулювання цілей статті. Метою статті визначено дослідження зарубіжного науково-практичного досвіду підготовки фахівців із соціальної роботи та визначення можливостей його використання у практиці підготовки вказаних фахівців у вітчизняних ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існування професії «соціальний працівник» у розвинутих країнах світу налічує вже близько ста років. За цей період накопичився та постійно поповнюється досвід підготовки фахівців із соціальної роботи. Зокрема значну увагу приділено підвищенню якості підготовки вказаних фахівців. Тому вважаємо за необ-

хідне дослідити еволюцію та становлення системи підготовки соціальних працівників, для чого звертаємося до наявних зарубіжних наукових узагальнень та доробків.

Одним з перших наймасштабніших досліджень у цьому напрямі стало дослідження Міжнародної асоціації соціальних працівників у 1950 р., у якому визначалась якість постановки освіти соціальних працівників по всьому світу. Аналогічне дослідження було проведене цією асоціацією ще у 70-х рр. ХХ ст. З того часу поки що досліджень світового масштабу не проводилося, але було досить багато досліджень окремих науковців або їх груп.

Можна з упевненістю сказати, що професію фахівця із соціальної роботи однозначно не можна вважати одноманітною. Її професійне наповнення формується під впливом конкретних умов праці та об'єктів, на які ця соціальна робота спрямована. Багато в чому це визначається історією, культурою та традиціями конкретної країни.

Соціальна робота в Європі на сучасному етапі займає одне з провідних місць у державній політиці та зводиться до захисту прав громадян, розвитку інститутів громадянського суспільства та досягнення цілей і завдань соціальної справедливості. У той же час зароджувалася підготовка соціальних працівників у цих країнах як практика навчання добровольців у благодійних агентствах, так званих товариствах організованої благодійності у 90-х рр. XIX ст. [1, с. 283]. На той момент ще не існувало наукових теорій, присвячених ґрунтовному вивченню професійної діяльності соціальних працівників, не було визначено соціальної роботи як професії, не сформувалися методи і технології соціальної роботи, не відбувалася підготовка соціальних працівників у закладах освіти. Проте вказані благодійні агентства вже використовували певні теоретичні знання та практичні здобутки для тих, хто бажає працювати у сфері соціальної роботи.

У 1873 р. у Великобританії Октавія Хілл організувала лекції та практичні заняття для працівників благодійних агентств Лондона. Проте це була несистематична підготовка, яка ще не мала регулярного характеру. Лише у 1903 р. на базі одного з благодійних агентств Лондона було відкрито Школу соціології з дворічним строком навчання [1, с. 283].

Зростання попиту на кваліфіковані соціальні послуги на початку ХХ ст. підвищило вимоги до соціальних працівників (знання соціальних та економічних теорій, володіння техніками вирішення різних соціальних проблем, наявність широкого кругозору та світогляду), що змусило упорядкувати процес підготовки відповідних кадрів для соціальних агентств. Тому на зміну благодійним агентствам прийшли школи соціальної роботи. Першою такою школою соціальної роботи стала школа, відкрита в Амстердамі у 1899 р. для всіх, хто хотів присвятити себе соціальній допомозі. А протягом найближчих декількох років такі школи почали швидко відкриватись у містах Німеччини, США та Великобританії.

Отже, почався поступовий перехід від системи нерегулярного учнівства до організованої системи постійного професійного навчання у межах спеціальних навчальних закладів, а пізніше – закладів вищої освіти.

У 50-х роках ХХ ст. в межах дослідження, проведеного Міжнародним комітетом із соціальної роботи у 33 країнах світу, було встановлено, що мета соціальної роботи – це професійна допомога конкретним індивідам, групам індивідів, сім'ям тощо у подоланні соціально-економічних проблем та досягненні соціального благополуччя. Увага соціальних працівників зосереджується на соціальній ситуації їх клієнтів, нормалізації взаємодії клієнтів із соціальним середовищем, активізації самих клієнтів щодо отримання соціальних послуг метою самореалізації та саморозвитку [2].

Загалом до середини 50-х рр. ХХ ст. сформувалося три основні моделі здобуття соціальної освіти (табл. 1).

Сучасні моделі соціальної освіти в зарубіжних країнах є більш якісними та прогресивними, але також відрізняються за багатьма параметрами, зокрема за способами організації та управління навчальним процесом, фінансуванням, використовуваними дидактичними методами, змістом навчання, співвідношенням теоретичної і практичної підготовки тощо. У той же час є і спільні характерні риси. Зокрема більшість способів підготовки фахівців із соціальної роботи здійснюється за допомогою державного фінансування. Крім того, переважає тривалість підготовки «4+2», коли спочатку майбутні фахівці протягом 4 років отримують ступінь бакалавра на загальнотеоретичних соціальних знаннях, а потім протягом двох років магістратури набувають спеціалізації за обраним напрямом. При цьому набуття певної спеціалізації має свої нюанси в різних країнах світу (табл. 2).

Таблиця 1

Моделі соціальної освіти, сформовані в країнах світу до середини 50-х рр. XX ст. (сформовано автором)

Модель	Країни-представники	Характеристика
Базова освітня	США, Канада, Великобританія, Індія, Китай	Поява шкіл соціальної роботи при університетах, що навчали студентів, які вже мали університетський диплом, але хотіли спеціалізуватися на соціальній роботі. Склад навчальних програм спирався на вихідний високий рівень інтелектуального розвитку, внутрішньої мотивованості та емоційної зрілості майбутнього соціального працівника
Вища освітня	Великобританія, Австралія, Китай, Ірландія, Нова Зеландія, Куба	Поява навчальних закладів, що видавали диплом середнього рівня. Підготовка студентів поєднувала університетські курси з професійним тренуванням
Незалежна освітня	Країни Західної Європи та Латинської Америки	Поява незалежних шкіл соціальної роботи (не були прив'язані до конкретних університетів, хоча і залучали для викладання університетські кадри), що організовувалися під егідою державних, релігійних, світських та політичних сил

Таблиця 2

Підходи до набуття освітньої спеціалізації фахівцями із соціальної роботи в різних країнах світу (сформовано автором)

Підхід	Країни-представники	Характеристика
Галузевий	Бельгія, Нідерланди, Великобританія	Розглядає спеціалізацію як підготовку до діяльності в певній сфері (галузі) соціальної роботи
Методичний	США	Розглядає спеціалізацію як володіння особливим методом соціальної роботи, що може використовуватися в різних сферах соціальної допомоги
Комплексний	Канада, країни Латинської Америки	Розглядає спеціалізацію як поєднання специфічного методу соціальної роботи з конкретизацією у певній сфері (галузі) соціальної роботи

Проте, незважаючи на наявність різноманітних спеціалізацій, в останні роки поширення набуває думка про те, що фахівець із соціальної роботи має «вільно переміщуватися» з однієї сфери в іншу, тобто підтримувати свою універсальність та взаємозамінюваність у всіх сферах у межах отриманої професії, а при зміні сфери (галузі) діяльності – не втрачати своєї компетентності. У зв'язку з цим у наукових колах все поширенішою стає думка, що при підготовці фахівців із соціальної роботи в числі основних освітніх фахових компетентностей мають бути компетентності, пов'язані з формуванням мобільних та адаптивних якостей, які дозволяють фахівцю легко адаптуватися в різних галузях застосування соціальної роботи, переносячи свої уміння у нову сферу діяльності.

У наукових колах зарубіжних країн невирішеним до сьогодні питанням залишається також питання про інституційне забезпечення підготовки фахівців із соціальної роботи. Справа в тому, що частина фахівців отримують соціальну освіту в межах спеціалізованих професійних навчальних закладів, а інша – університетську освіту. При цьому передбачається, що дипломи, які видаються цими закладами освіти, мають різний ступінь значущості: вищий (graduate) та неповний вищий (undergraduate). Причому фахівці останнього рівня можуть виконувати свої професійні обов'язки тільки під керівництвом чи наглядом університетських фахівців. Відповідно, здійснюється цілеспрямована підготовка двох типів фахівців – лідерів та рядових практиків.

Особливості підготовки фахівців різних рівнів у європейських країнах узагальнено в табл. 3.

Таблиця 3

Характерні особливості інституційної підготовки фахівців із соціальної роботи в деяких європейських країнах (сформовано автором)

Країна	Характерні особливості
Німеччина, Данія, Нідерланди	Історичний розвиток та становлення соціальної світи відбувалося під впливом доктрин Адольфа Дистервега. Переважає підготовка фахівців із соціальної роботи, які вміють не тільки виконувати свої професійні функції, але і проводити роботу з організації соціальних товариств, спільнот, з розробки програм розвитку соціальної політики для малозабезпеченого та соціально незахищеного населення. Підготовка фахівців ведеться здебільшого в спеціалізованих закладах освіти, але формується тенденція виведення її на університетський рівень
США	Переважним при підготовці фахівців із соціальної роботи є формування компетентностей із соціальної педагогіки. Соціальний працівник має виконувати функції наставника, вихователя, педагога, що навчає. Підготовка фахівців здійснюється виключно в університетах
Швеція	Підготовка на цей час фахівців з соціальної роботи ведеться в університетах, хоча до цього вона здійснювалась у професійних закладах освіти. У цій країні переважає державна система соціального забезпечення, що накладає відбиток на підготовку фахівців (роботу соціальних працівників широке застосовують у державних установах, від них вимагають глибокого знання законодавства, різних організаційних процедур). Соціальна робота широко використовується в діяльності житлових служб
Великобританія	На цей час підготовка фахівців із соціальної роботи ведеться в університетах (третина фахівців) та в професійних закладах освіти (дві третини). Соціальній освіті до 60-х рр. XX ст. був притаманний функціональний розподіл за спеціалізаціями. І лише згодом почався процес універсалізації навчання
Франція	Система підготовки фахівців із соціальної роботи тісно пов'язана з наданням медичних послуг. Багато соціальних працівників зайняті в закладах охорони здоров'я

Усвідомлення необхідності інтеграції різних сфер соціальної роботи (в освіті, медицині, правоохоронній діяльності, психіатрії тощо) істотно вплинуло на формування сучасної освітньої парадигми в напрямі підготовки фахівців із соціальної роботи. У зв'язку з цим у багатьох провідних зарубіжних країнах соціальна освіта спрямована на змістовне та водночас всебічне викладання основ соціальної роботи з включенням до складу навчальних програм дисциплін або тематичних курсів, що торкаються окремих сфер (галузей) соціальної роботи ще на етапі бакалаврату [1, с. 285].

Таким чином, на сьогодні соціальна освіта в більшості розвинутих країн світу переживає процес глибокої трансформації від вузькоспеціалізованої до універсальної підготовки з виробленням загального стандарту, що дозволяє готувати висококваліфікованих фахівців у галузі соціальної роботи.

Відмітним також є те, що сьогодні багато зарубіжних країн при підготовці фахівців із соціальної роботи дотримуються принципу єдності теорії і практики навчання, тобто використовується модель супервізорства у професійній освіті. Це дозволяє перевести теоретичні знання, отримані під час аудиторних занять, у реальну практику соціальної допомоги. Під час такої практики студенти під керівництвом викладача-наставника набувають конкретних умінь, беручи участь у діяльності конкретних соціальних агентств і служб. Безпосередньо взаємодіючи з реальними клієнтами, студенти навчаються визначати соціальний діагноз, розпізнавати типи проблем та використовувати різноманітні соціальні прийоми, методи та ресурси для їх вирішення, оцінювати можливі варіанти прийняття рішень у складних ситуаціях з різними альтернативами вирішення, планувати роботу з клієнтами, встановлювати професійні контакти, оцінювати досягнуті власні результати. Така

практична підготовка допомагає студентам більш якісно на професійному рівні оволодіти прийомами емоційної саморегуляції, саморозвитку, самовдосконалення, рефлексії.

У цьому контексті вважаємо: незважаючи на те, що у практиці прийому абітурієнтів на навчання до закладу вищої освіти, у т. ч. на спеціальність «Соціальна робота» не передбачено додаткових співбесід з метою виявлення особистісних якостей майбутнього фахівця, завданням підготовки фахівців у цій галузі має стати не тільки формування високого рівня знань студентів у галузі соціальних наук, а ще й практичне формування позитивних особистісних якостей з яскраво вираженою соціальною спрямованістю особистості. У випускника ЗВО мають сформуватися такі погляди на майбутню професійну діяльність, які будуть відображати професійний кодекс та його головні цінності (зокрема віра в цінність та гідність кожної людини, які притаманні їй з народження) [3].

Отже, можна констатувати, що більше ніж столітній етап становлення та формування системи підготовки фахівців із соціальної роботи привів до певної її розпорошеності та появи низки відмінностей у різних країнах світу. Ця система і надалі продовжує розвиватися, удосконалюватися та видозмінюватися.

Зі свого боку вважаємо, що основними напрямами її подальшого удосконалення можна вважати:

– формування стійкого взаємозв'язку між освітніми компетентностями та практичною необхідністю професійних здібностей фахівців із соціальної роботи;

– досягнення оптимального балансу між теоретичною і практичною підготовкою;

– активізацію розробки єдиних європейських освітніх стандартів та етичних принципів у напрямі підготовки фахівців із соціальної роботи;

– подальший розвиток технологій навчання соціальній роботі.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших розвідок. Таким чином, система професійної освіти у галузі підготовки фахівців із соціальної роботи має досить тривалу історію свого становлення та пережила за цей час низку вдосконалень. Сьогодні у провідних зарубіжних країнах соціальна освіта проходить процес глибокої трансформації від вузькоспеціалізованої до універсальної підготовки з виробленням загального стандарту, що дозволяє готувати висококваліфікованих фахівців у галузі соціальної роботи. Перспективою подальших розробок визначено дослідження можливостей побудови вітчизняної моделі соціальної освіти та її інституційного забезпечення.

Список використаної літератури

1. Целых М.П. Модели подготовки социальных работников за рубежом. *Вестник ТГПИ. Гуманитарные науки*. 2008. Специальный выпуск. С. 282–288.

2. Kendall, Katherine A. (1978) Reflections on social work education, 1950–1978. New York: International Association of Schools of Social Work. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00220612.1980.10672043

3. Олійник І.В. До питання формування у майбутніх соціальних працівників соціально-реабілітаційної компетенції. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія*. 2020. № 1 (19). С. 244–251.